

MAVİ BAYRAK UYGULAMASININ ÖNEMİ, ÖLÇÜTLERİ VE ÜLKELERE GÖRE DURUM ANALİZİ

THE CRITERIA AND IMPORTANCE OF BLUE FLAG IMPLEMENTATION AND THE PRESENT SITUATION ANALYSIS BY COUNTRIES

Remzi FİŞKİN², Erkan ÇAKIR³, Emin Deniz ÖZKAN⁴

ÖZ

Bu çalışmada, uluslararası bir çevre ödülü olarak yat, balina izleme tekneleri (Whale-watching Boats), plaj ve marinalara verilen ve 1985 yılında ilk olarak Fransa'da uygulanmaya başlayan Mavi Bayrak sisteminin deniz turizmi sektörü içindeki önemine ve değerlendirme ölçütlerine değinilerek ülkelere göre durum analizi yapılmıştır. Kıyı alanları yönetiminin gelişiminde önemli bir yer tutan Mavi Bayrak uygulamasının çevre bilincinin artması ve kıyı alanlarının korunması konularında büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle, turizm sektöründe rekabet avantajı sağlaması açısından Mavi Bayrak sistemini uygulayan ülkelerin sayısının yıllar içinde arttığı görülmektedir. Bunun yanında, ülkelerdeki Mavi Bayrak'lı tesislerin sayısında meydana gelen yükselme, bu ülkelerin bahsi geçen uygulama hususunda hassas davrandıklarını göstermekte ve önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Mavi Bayrak uygulayan ülkelerin arasında olan Türkiye'nin mevcut durumu incelendiğinde, 1994 yılında Mavi Bayrak'lı 6 plaj, 9 marina mevcutken, bu sayının 2015 yılında 436 plaj ve 22 marina'ya yükseldiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası sıralamadaki yerini Mavi Bayrak'lı plaj sayısı açısından 2. sıraya, Mavi Bayrak'lı marina sayısı açısından 7. sıraya kadar çıkarmıştır. Bunun yanında 2007 yılında Mavi Bayrak'a sahip Türk Bayraklı yat bulunmazken, 2015 yılında bu sayı 14'e çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Mavi Bayrak, Deniz Turizmi, Çevre Bilinci, Eko-Etiketler

ABSTRACT

Blue Flag is an international environmental award issued to yachts, whale-watching boats, beaches and marinas and was also firstly implemented in France in 1985. In this study, situation analysis according to countries was done by referring the importance of Blue Flag System in marine tourism

¹Bu çalışma "3. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, 26-27 Şubat 2016, İzmir" toplantısında bildiri olarak sunulmuş ve sempozyum erişim adresinde elektronik olarak yayınlanmıştır.

² Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, remzi.fiskin@deu.edu.tr

³ Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, erkan.cakir@deu.edu.tr

⁴ Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, deniz.ozkan@deu.edu.tr

sector and its assessment criteria. Blue Flag implementation which occupies a critical role in development of coastal zone management has great importance in enhancing environmental awareness and in the protection of coastal zones. The number of countries which implements Blue Flag System has been increasing in years because of that Blue Flag System provides competitive advantage in the tourism sector. In addition, the increasing number of facilities carrying Blue Flag within the countries which implements Blue Flag System reveals that these countries are becoming more sensitive and meticulous in implementation of this system. Considering the current situation of Turkey which is one of the implementer of Blue Flag, Turkey had 6 Blue Flag beaches and 9 Blue Flag marinas in 1994, while this number increased to 436 beaches and 22 marinas entitled to hold Blue Flag in 2015. This situation has increased to Turkey to the 2nd place in the international rankings in terms of Blue Flag beaches and to the 7th place in terms of Blue Flag marinas. Besides, in 2007 there were no Blue Flag yachts which hoist Turkish Flag, this number increased to 14 Blue Flag yachts in 2015.

Keywords: *Turkey, Blue Flag, Marine Tourism, Environmental Awareness, Eco-Labels*

1. GİRİŞ

Turizm sektörü doğa kaynağı temelli olarak dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir. Bu endüstri özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine döviz girişi sağlayarak önemli katkılarda bulunmaktadır. Ancak kontrolsüz ve iyi planlanmamış turizm faaliyetleri çevreye önemli ölçüde zarar vermektedir (FEE, 2007:2). Ulusal ve uluslararası ticaretin önemli bir bileşeni olarak ekonomik büyümeye katkı sağlayan turizm faaliyetlerindeki (FEE, 2006:6) talep artışına paralel olarak gün geçtikçe bu tür faaliyetlerin çeşitliliği de artmaktadır. İnanç turizmi, golf turizmi, yayla turizmi, deniz turizmi gibi turizm hareketleri buna örnek gösterilebilir (Manap, 2006:157; Özkan ve Ayıran, 2009:112). Bir hizmet üretim şekli olarak turizm faaliyetleri doğal kaynaklarla iç içe olan ve doğayı yakından ilgilendiren bir endüstridir. Giderek çevre bilincinin geliştiği ve yaygınlaştığı bir ortamda, doğal kaynakları ve doğayı önemsemeyen bir turizm anlayışının başarılı olması olanak dâhilinde değildir. Buradan hareketle, ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren turizm işletmeleri, özellikle çevre farkındalığı üzerine yenilik stratejileri ile müşterilerinin dikkatini çekerek pazar içinde rekabet avantajı ile rakiplerine üstünlük sağlamayı ve gelirlerini arttırmayı hedeflemektedir (Capacci vd., 2015:85). Giderek pazarlama stratejileri içinde önemli bir yer tutmaya başlayan çevreye duyarlı stratejiler, turizm faaliyetlerinin uluslararası düzlemde aldığı mesafenin yakından takip edilmesi ve ulusal alanda belirlenen uygun politikalarla uygulamaya sokulmasını gerekli hale getirmiştir (İstanbullu ve Erdönmez, 1995:56). Bu bağlamda, uluslararası alanda çevre politikalarını uygulamaya koymak için geliştirilmiş ekonomik araçlar mevcuttur. Eko-etiketler adı verilen bu araçlar, içinde bulunduğu sektörde bilinçlenmeyi arttıran, çevresel tahribatın engellenmesini sağlayan, bu alanda faaliyet gösteren firmaların ulusal çevre yönetmeliklerine uyumunu sağlamada destek olmayı ve aynı zamanda rekabet gücüne katkı vermeyi amaçlayan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Kından, 2006:3; UNEP, 1998:5). Farklı anlamlar, ölçütler ve coğrafi kapsama sahip olan (Font, 2002: 203) eko-etiket programları, turizm ürünlerinin çevresel kalitesinin çoklu boyutlarını kolay ve okunabilir yoldan tanımlamakta, test etmekte ve özetlemektedir. Bu durum, çevreye duyarlı uygulamalarda bulunan işletmelerinin tanınmasını, teşvik edilmesini sağlamakta ve özellikle yabancı

turistler için genellikle asimetrik olan turizm destinasyonları hakkında sahip oldukları bilgilere katkı sağlamaktadır (Capacci vd., 2015:89).

Eko-etiketler turizm işletmelerinin çevreye katkı sağlayıcı uygulamalarda bulunmasına istinaden verilen bir belgedir. Bu belge vasıtasıyla işletmeler yaptıkları çevresel iyileştirmeler konusunda müşterilerini bilgilendirmiş olurlar. Böylelikle çevreye karşı duyarlı olduklarını ve rakip işletmelerden farklı olduklarını ifade etme şansı bulurlar (Üçüncü, 2009).

Turizm ürünleri için bireysel talep genellikle karmaşık bir karar sürecinden geçer. Tüketiciler için birçok karar aşaması vardır ve bu karar sürecinin de belirli bir sırayı izlemesi gerekmez (Manap, 2006:158). Müşteri tercihleri için bir karar destek mekanizması olan eko-etiketler (Buckley, 2002:197.) bir ürünün spesifik bir ürün kategorisi içinde çevresel olarak tercih edilebilirliğini belirleyen işaretler olarak tanımlanmaktadır. Ürün veya hizmet sağlayanların kendi oluşturdukları işaret veya sembollerden farklı olarak eko-etiketler tarafsız üçüncü şahıslar tarafından verilmektedir (Bozowsky and Mizuno, 2004:1). Sertifika ya da plaket şeklinde olan bu etiketler, görsel olarak program logosunu içeren bir bayrak ile de temsil edilmektedir (Kından, 2006:5). İlk olarak sanayi odaklı ortaya çıkan etiketleme programları daha sonra gönüllü kuruluşların ve turizm pazarlamacılarının etkisiyle turizm sektöründe de hayata geçirilmiştir.

Eko-etiketler uygulandıkları coğrafi bölge, hizmet türü ve uygulayıcılarına göre farklılık göstermektedir. Bu eko etiket programlarının hepsinin ortak gayesi sürdürülebilirlik olsa da her biri değişen unsurları göz önüne almaktadır. (Atalar, 2009:24). Bu sebeple, Turizm eko-etiketleri de kendi içinde farklı sınıflandırmalara sahiptir. Turizm endüstrisini de içine alan ve yaygın olarak kullanılan eko-etiketler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Turizm Sektörü ile Bağlantılı Eko – Etiketler

Eko – Etiket	Bölge	İlgili Sektörler
Beluga	Avrupa	Turizm, Ulaştırma
BIO Hotels	Avrupa	Gıda, Turizm
Blue Angel	Uluslararası	Turizm, Taşımacılık, Ambalaj, Tekstil
Blue Flag	Uluslararası	Turizm
Carbon Neutral Certification	Uluslararası	Multidisipliner
Carbon Reduction Label	Uluslararası	Multidisipliner
Certified Green Restaurant	ABD	Gıda, Turizm
Climatop	Uluslararası	Multidisipliner
EarthCheck	Uluslararası	Turizm, Ulaştırma
Eco Hotels Certified	Avrupa	Turizm
EcoMark Africa	Afrika	Turizm, Deniz Ürünleri, Orman Ürünleri, Tarım
Estonian Ecotourism Quality Label	Avrupa	Turizm
EU Ecolabel	Avrupa	Tekstil, Turizm, Elektronik, Orman Ürünleri
Fair for Life	Uluslararası	Turizm, Gıda, Tekstil
Green Globe Certification	Uluslararası	Turizm, Ulaştırma
Green Key	Uluslararası	Turizm

Green Leaf Eco Standard	Uluslararası	Turizm
Green Seal	Uluslararası	Gıda, Turizm
Green Tourism Business Scheme	Uluslararası	Turizm
International Eco Certification Program	Uluslararası	Turizm
Legambiente Turismo	Avrupa	Turizm
Nature's Best Ecotourism	Avrupa	Turizm
NoCO2	Uluslararası	Multidisipliner
Steinbock	Avrupa	Turizm
Viabono	Avrupa	Turizm

Kaynak: Ecolabel Index, 2015.

Turizm eko etiketleri de diğer endüstrilere yönelik eko etiketler gibi çevre tahribatının en aza indirilmesini amaç edinmektedir. Etkili bir şekilde yürütülen bir eko etiket programı hem hizmet sağlayıcıların hem de tüketicilerin davranışlarını etkileyebilir. Turizm sektörü içinde faaliyet gösteren işletmeler çevreye duyarlı oldukça eko etiket sahibi olmanın ekonomik katkılarını hissederler. Diğer bir ifade ile eko etiketler turizm hizmetlerinin pazarlanmasında yardımcı olur. Bunun yanında, çevresel sürdürülebilirliğe önem veren turistler de tatil tercihlerini eko etikete sahip tesislerden yana kullanırlar. Turizm eko etiket programları genellikle tesisler üzerine odaklanmıştır. Bunun nedeni turistlerin zamanlarının çoğunu tesislerde geçirmesi ve konaklama tesislerinin çevresel performanslarını ölçmenin daha kolay olması olarak gösterilebilir (UNEP'ten aktaran Atalar, 2009:24).

90'lı yılların başları itibariyle birçok eko etiket programı geliştirilmiş olsa da 1985 yılında ilk olarak faaliyet göstermeye başlayan Mavi Bayrak uygulaması, özellikle turizm eko etiketleri açısından kilometre taşı olarak görülmektedir (Font, 2002:198). Çevreye duyarlı yönetimi ve turizmi teşvik edici olması sebebiyle giderek birçok ülke tarafından kabul görmeye başlayan (Lucrezi ve der Merwe, 2015:1129) Mavi Bayrak programı Türkiye'de de oldukça ilgi görmekte ve tanınmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada, uluslararası bir çevre ödülü olarak yat, balina izleme tekneleri (whale-watching boats), plaj ve marinalara verilen ve 1985 yılında ilk olarak Fransa'da uygulanmaya başlayan Mavi Bayrak sisteminin deniz turizmi sektörü içindeki önemine ve değerlendirme ölçütlerine değinilerek ülkelere göre durum analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında diğer ülkeler içinde Türkiye'nin mevcut durumunun ortaya konması amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Değişen çevre koşulları, kirlilik ve artan nüfus neticesinde kıyı ve sahillerin doğal güzelliklerinin tahrip olmadan gelecek nesillere aktarılabilmesi birçok ülke için öncelikli konulardan biri haline gelmiş ve bu durum turizm sektöründe, sadece Avrupa'da olmak üzere 70'den fazla çevre yönetimi için ödül anlamına gelen eko-etiket'in ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Mavi Bayrak" bu uygulamalardan biridir. Artan eko-etiket uygulamaları ve çevrenin korunmasına yönelik bilinç doğal olarak akademik çevrede de bu uygulamalara olan ilgiyi arttırmış ve bu alanda yapılan çalışmaların zenginleşmesine yol açmıştır.

"Mavi Bayrak" ve "Eko-Etiket" ile ilgili literatür incelendiğinde akademik çevrenin bu uygulamanın önemi ve değeri hakkında ikiye bölündüğü görülmektedir. Kozak ve Nield (2004) yapmış oldukları çalışmada, Alman turistlerin yaklaşık %50'sinin tatil planlaması ve gidilecek yer seçimi

yaparken ekolojik kalite hususuna azami önem verdiklerini ortaya koymuşlardır. Font (2002); plajların tercih edilmesinde Mavi Bayrak'ın önemli bir tercih sebebi olduğunu belirtmekte ve bir prestij belirtisi olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Benzer olarak, Capacci vd. (2015) yapmış oldukları İtalya kıyılarına kapsayan çalışmada, yabancı turistlerin daha ziyade Mavi Bayraklı yerleri tercih ettikleri sonucuna varmışlardır. Lucrezi vd. (2015) ise plaj ziyaretçileri ve plaj yöneticileri ile yapmış oldukları mülakatlar neticesinde her iki grubun da Mavi Bayrak konusunda olumlu görüşlere sahip olduklarını ancak plaj ziyaretçilerinin Mavi bayrak kriterleri hakkında bilgi eksiklerinin mevcut olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Literatür taraması sonucunda Mavi Bayrak ve Eko-Etiket uygulamalarının sanılanın aksine ziyaretçi açısından çok önemli olmadığı ve plaj ziyaretçileri arasında çok da bilinmediğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Bu kapsamda Tudor ve Williams (2006), plaj kullanıcılarının çok büyük bir kısmının Mavi Bayrak uygulamaları hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını ileri sürmekte; Marin vd. (2009) ise yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %81'inin Mavi Bayrak'ı bildiğini fakat bu katılımcılardan sadece bir kaçının (%8) tam olarak tanımlama yapabildiğini ve Mavi Bayrak kriterleri hakkında bilgiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Phillips ve House (2009)'e göre plaj tercihi ile eko etiketlendirilmesi arasında herhangi bir korelasyon bulunmamakta iken benzer şekilde McKenna vd. (2011)' İrlanda, Galler, Türkiye ve ABD'yi kapsayan ve plaj ziyaretçilerinin motivasyonunu inceledikleri çalışmada Mavi Bayrak gibi uygulamaların plajlara ziyaretçi çekme konusunda çok da önemli rol oynamadığını belirtmektedir. Ayrıca, plajların tercih edilmesi hususunda; manzara, genel ambiyans, kişiye ve aktivite merkezlerine olan yakınlık gibi faktörlerin plaj ödülleri nazarın çok daha önemli görüldüğü ortaya çıkarılmıştır. Çevresel ödül ve eko-etiket uygulamalarının diğer bir zayıf yanı ise turizm sektöründe bu tip uygulamaların aşırı derecede artması neticesinde turistlerin kafasının karışması ve eko-etiketlerin turist tercihleri üzerindeki etkilerinin azalması olarak belirtilmektedir (Font ve Tribe, 2001).

Turizm endüstrisi, kıyı bölgeleri için, istihdam yaratan ve bölgesel gelirlerin artmasına büyük katkı sağlayan önemli bir ekonomik araçtır (Semeoshenkova ve Newton, 2015:2) ve marinalar, plajlar bu endüstri içerisinde en büyük etkiye sahiptir (Houston, 2013). Bu sebeple, Mavi Bayrak ve eko-etiket uygulamalarının ekonomik etkileri üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi önem arz etmektedir. Blackman vd. (2014), eko- etiketlerin ekonomik etkileri üzerine yapmış olduğu çalışma sonucunda; Mavi Bayrak'ın özellikle yeni lüks otel yatırımlarının yapılmasında önemli bir etken olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Blackman vd. (2014)'ne göre eko-etiketlendirme uygulamaları, gelişmekte olan ülkelerde turizm operatörleri için özel fırsatlar sunmakta ve bu durum çevresel performansın iyileştirilmesi için fırsat yaratmaktadır. Sipic (2010) yapmış olduğu çalışmada, Mavi Bayrak etiketinin marina çekek yeri kiralama, haftalık tekne kiralama ve otel konaklama fiyatları üzerine olan etkilerini araştırmıştır. Hırvatistan'da yapılan bu araştırma sonucunda; Mavi Bayrak etiketine sahip marinaların diğer marinalara göre yıllık bazda %25 daha fazla gelir elde ettiği, Mavi bayrak taşıyan teknelerin haftalık kiralama fiyatları göz önüne alındığında diğerlerine göre %14-20 dolaylarında daha fazla kazanç sağladıkları ve Mavi Bayrak'lı otellerin diğer otellere nazaran %45 ile %270 arasında daha fazla gelir elde ettiği ortaya konulmuştur. Capacci vd. (2015) ise Mavi Bayrak etiketinin ekonomik etkilerini kantitatif yöntemler kullanarak incelemiş ve bunu incelerken yabancı turistlerin bölgeye çekilmesinde Mavi Bayrak etiketinin etkinliğini göz önünde bulundurmıştır. Çalışma sonucunda, eko-etiket gibi kalite sertifikalarının yabancı

turistlerin kıyı bölgelerine çekilmesinde önemli rol oynadığı ortaya çıkarılmıştır. Buna paralel olarak, Dodds (2010) plajların ekonomik etkileri üzerine 500 turistle yapmış olduğu anket sonuçlarına göre; Mavi Bayrak etiketinin, plaj ziyaretçilerinin daha uzun süreli konaklamasını ve daha memnun kalmasını sağladığı ve ayrıca turistlerin tekrar bu bölgeleri tercih etmeleri için onları cesaretlendirdiği ortaya çıkmıştır. Bu durumun da doğal olarak ekonomik açıdan bu bölgelerin kalkınmasında etkili rol oynayacağı belirtilmiştir. Diğer bir çalışmada ise Torrent vd. (2011) plaj karakteristikleri ve plaj yerinin otel konaklama ücretleri üzerine etkilerini incelemiş ve çalışma sonucunda Mavi Bayrak'lı plajların, otel konaklama ücretlerini %11,5 civarında arttırdığı ortaya koyulmuştur.

Mavi Bayrak veya herhangi bir eko-etiket sahibi plaj, marina ve yatların turistlerin karar verme süreci üzerine etkileri akademik çevrede tartışılmalı konulardan biri olarak göze çarpmaktadır. Bu kapsamda Duck (2009), Birleşik Krallık'ta bulunan 37 plajı kapsayan geniş ölçekli bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; turistlerin karar verme sürecinde plajın eko-etiket sahibi olmasının çok az ya da hiçbir etkisinin olmadığı ortaya konmuş, ziyaretçilerin daha ziyade kirlilikten arınmış bir çevreyi ve suyun görsel temizliğini en ön planda tuttukları belirtilmiştir. Buna benzer olarak, Geldenhuys ve Merwe (2014) plaj seçim aşamasında Mavi Bayrak'ın ziyaretçilerin karar verme sürecine olan etkisini uygulamış olduğu 572 anketle ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Araştırma sonucunda plajların Mavi Bayrak'a sahip olup olmamasının plaj ziyaretçilerinin karar verme sürecinde çok az bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Lucrezi ve Merwe (2015) ise ziyaretçilerin, Mavi Bayrak hakkında olumlu görüş bildirdikleri fakat bunu plaj seçiminde ana kriter olarak göz önünde bulundurmadıkları sonucuna varmıştır. Bu sonuçların aksine Capacci vd. (2015)'nin eko-etiket taşıyan ve taşımayan yerlerin yabancı turistlerin karar verme süreçlerindeki etkisini araştırdığı çalışmada; eko-etiketlerin gidilecek yer hakkındaki bilgi açığını gidermekte faydalı olduğunu ve bundan dolayı yabancı turistlerin kararlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Tablo 2: Literatürde Yer Alan İlgili Çalışmalar

Yazar (yıl)	Temel Konu	Analiz Tekniği	Genel Sonuç
<i>Kozak ve Nield (2004)</i>	Destinasyonlar arası karşılaştırma	Karşılaştırma Analizi	Eko-Etiketlerin ve kalite sistemlerinin potansiyel birçok faydasının olduğu ifade ediliyor.
<i>Font (2002)</i>	Turizm ve konaklama sektöründe çevresel sertifikalandırma süreçleri	Nitel Değerlendirme	Çevresel sertifikalandırma sisteminin süreçleri ve bu sistemden beklentiler özetlenmiştir.
<i>Capacci vd. (2015)</i>	Mavi Bayrak uygulamasının ekonomik etkileri	Panel Veri Analizi	Destinasyonların tercih edilmesinde mevcut sertifikaların pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.
<i>Lucrezi vd. (2015)</i>	Plaj ziyaretçileri ve yöneticilerinin Mavi Bayrak ile ilgili bilgilerini, farkındalıklarını ve davranışlarını ortaya	Mülakat Tekniği	Plaj ziyaretçilerinin Mavi bayrak kriterleri hakkında bilgi eksiklerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır.

	çıkarma		
<i>Tudor ve Williams (2006)</i>	Plaj tercihinde ziyaretçilerin gerekçelerini ortaya çıkarma	Anket Tekniği	Plajlara giden kişilerden sadece yarı oranında plaj ödül ve derecelendirme sistemlerinden haberdar oldukları sonucuna varılmıştır.
<i>Marin vd. (2009)</i>	Sürdürülebilir plaj yönetimi için kullanıcı algısı analizi adaptasyonu	Mülakat ve Anket Tekniği	Ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun Mavi Bayrak uygulamasını bildiği fakat çok az sayıda kişinin tam olarak sistem ve kriterleri hakkında bilgi sahibi olduğu ortaya çıkmıştır.
<i>Phillips ve House (2009)</i>	Sörf, eko ve aile turizmi piyasalarında kullanıcıların önceliklerini ölçmeye yönelik araştırma	Anket Tekniği	Kullanıcı odaklılığın fiziksel faktörlerden daha yüksek önceliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.
<i>McKenna vd. (2011)</i>	Plaj ödül sisteminin plajların ziyaret edilmesinde kişileri ne derecede teşvik ettiği üzerine bir araştırma	Anket Tekniği	Genel ambiyans ve manzara güzelliği gibi estetik faktörlerin ödüllendirme sisteminden daha etkili oldu ortaya çıkmıştır.
<i>Font ve Tribe (2001).</i>	Turizm ve rekreasyon alanında uygulanan çevresel ödüllerin karşılaştırma analizi ile değerlendirilmesi	Karşılaştırma Analizi	Çevresel ödül ve eko-etiket uygulamalarının özellikle turizm sektöründe aşırı derecede artması neticesinde turistlerin kafasının karıştığı ve eko-etiketlerin turist tercihleri üzerindeki etkilerinin azaldığı ortaya çıkmıştır.
<i>Blackman vd. (2014)</i>	Mavi Bayrak uygulamasının panel veri analizi ile değerlendirilmesi	Panel Veri Analizi	Eko-etiket uygulamalarının çevresel performansın iyileştirilmesi için fırsat sunduğu sonucuna varılmıştır.
<i>Sipic (2010)</i>	Mavi Bayrak etiketinin marina çekek yeri kiralama, haftalık tekne kiralama ve otel konaklama fiyatlarına etkileri	Ampirik analiz	Mavi Bayrak ödülüne sahip marinaların diğer marinalara göre daha fazla gelir elde ettiği ortaya çıkmıştır.
<i>Dodds (2010)</i>	Plajların ekonomik etkilerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma	Anket Tekniği	Mavi Bayrak ödülünün turistlerin tekrar aynı bölgeleri tercih etmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.
<i>Torrent vd. (2011)</i>	Plaj karakteristikleri ve plaj yerinin otel konaklama ücretleri üzerine etkileri	Hedonik Analiz	Mavi Bayrak sahibi plajların, otel konaklama ücretlerini yükselttiği ortaya çıkmıştır.
<i>Duck (2009)</i>	Plaj kalitesi ve kullanıcıların çeşitlilikleri üzerine ilişki analizi	Anket Tekniği	Ziyaretçilerin ödül ve sertifika sisteminden ziyade kirlilikten arınmış bir çevreyi ve suyun görsel temizliğini en ön planda tuttukları ortaya çıkmıştır.

<i>Geldenhuis ve Merwe (2014)</i>	Mavi Bayrak uygulamasının plaj seçiminde turist tercihlerine etkileri	Anket Tekniği	Mavi Bayrak ödülüne sahip olup olmamanın plaj ziyaretçilerinin karar verme sürecinde çok az bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.
<i>Lucrezi ve Merwe (2015)</i>	Mavi Bayrak ödülüne sahip ve sahip olmayan plajlara giden kişilere yönelik farkındalık araştırması	Anket Tekniği	Bir plajın Mavi Bayrak ödülüne sahip olması tercih edilmesinde başlıca neden olmadığı ortaya çıkmıştır.

3. TÜRKİYE'DE UYGULANMAKTA OLAN TURİZM EKO-ETİKETLERİ

Turizm, toplam küresel gelirin %10,5'ini sağlayan, toplam istihdamın %9,4'üne sahip bir endüstri olarak göze çarpmakta ve turizmin sürdürülebilirliği birçok ülke için yaşamsal önem arz etmektedir (WTTC, 2015). Dünya turizm örgütü (UNWTO, 2015) tahminlerine göre 2030 yılında uluslararası turist sayısının 1,8 milyar kişiye ulaşacağı belirtilmektedir. Yıllar içindeki artan turist sayısı çevresel sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuş ve ülkeler önemli gelir kaynakları olan turizmin devamlılığının sağlanması için çeşitli uygulamalar ve önlemler almak zorunda kalmışlardır. Böylece, yeşil pazarlama faaliyetleri turizm sektöründe yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla, dünyada ve Türkiye'de bu amaca yönelik bir dizi çalışma yapılmaktadır.

Türkiye'de turizme yönelik olarak uygulanmakta olan üç eko-etiket programı bulunmaktadır. Bunlardan biri 1993 yılında ülkemizde kullanılmaya başlanmış olan, Çevre Eğitimi Vakfı tarafından yürütülen uluslararası bir eko-etiket programı "Mavi Bayrak" uygulamasıdır. Diğerleri ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan Çevre Dostu Kuruluş Belgesi'nin (Çam Simgesi) yetersiz kalması nedeniyle yerini alan ve yine Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen ulusal bir eko-etiket olan Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi (Yeşil Yıldız Simgesi) uygulaması ve yine Çevre Eğitimi Vakfı tarafından yürütülen uluslararası bir eko-etiket programı olan "Yeşil Anahtar Programı"dır.

Mavi Bayrak Programı ülkemizde 1993 yılında Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde başlatılmıştır. Programın uluslararası koordinasyonu, merkezi Kopenhag'da olan, Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı (FEE) tarafından yürütülmektedir. Bu kuruluş Mavi Bayrak Projesini yürütmek isteyen ülkelerin, sivil toplum kuruluşları ile temsil edilmelerini istemektedir. Bu nedenle ülkemizde Mavi Bayrak Projesi 1993 yılından bu yana, Türkiye Çevre Eğitim Vakfı tarafından yürütülmektedir. Mavi Bayrak Ödülü konusunda plajlar için 33 ve marinalar için 25 kriter bulunmaktadır. Bu kriterler kapsamında deniz suyunun kontrolü amacı ile plajlardan 15 gün ara ile sezon süresince deniz suyu numunesi alınmakta, mikrobiyolojik düzeyde ve üç parametrede analizler yapılmaktadır. Bu analizler "Avrupa Birliği Yüzme Suyu Direktifleri" kapsamında değerlendirilmektedir. Marinalar için deniz suyu analizi istenmemekte sadece deniz suyunun fiziksel görüntüsü değerlendirilmektedir. Söz konusu numune alma ve analiz işlemleri Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmakta ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na da bir kısmı finanse edilmektedir (www.mavibayrak.org.tr, 2015).

Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi (Yeşil Yıldız Simgesi), sürdürülebilir turizm kapsamında, çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, turistik tesislerin çevreye olan olumlu

katkılarının teşvik edilmesi ve özendirilmesi amacıyla, çevreye duyarlı konaklama tesislerinin sınıflandırılmasına ve belgelendirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama; enerji, su ve çevreye zararlı maddelerin tüketimini ve atık miktarının azaltılmasını, enerji verimliliğinin artırılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesini, konaklama işletmelerinin yatırım aşamasından itibaren çevreye duyarlı olarak planlanmalarını ve gerçekleştirilmelerini, tesisin çevreye uyumunu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikleri, ekolojik mimariyi, çevreye duyarlılık konusunda bilinçlendirmeyi, eğitim sağlanmasını ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmasını kapsamaktadır (yigm.kulturturizm.gov.tr, 2015).

Yeşil Anahtar Programı çevrenin korunması yönündeki girişimleri ödüllendirerek destekleyen, iklim değişikliğinin önlenmesi ve sürdürülebilir turizme katkıda bulunmayı amaçlayan uluslararası bir eko-etiket ve 1994 yılında Danimarka’da uygulanmaya başlanmıştır. 1998’de Fransa, Yeşil Anahtar Programına katılmış ve kamp alanlarını belgelemiştir. 2002 yılında Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı (Foundation For Environmental Education-FEE)’nin beşinci programı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Temelde 5 hedefi vardır. Bunlar: 1) İşletmenin çevreye olumsuz etkilerini azaltarak çevrenin korunması, 2) Tüketimin azaltılması sonunda maliyetin azalması ile ekonomik yönetim, 3) İşletmenin daha geniş sorumluluklar alarak turizmin güçlendirilmesine katkısı, 4) Ödüllü işletmelerin ve Yeşil Anahtar etiketinin promosyonu ile pazarlama stratejisi ve 5) İşletme sahibinin, personelin ve müşterilerin çevre bilincinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma için eğitim olarak belirlenmiştir (www.turcev.org.tr, 2015).

4. MAVİ BAYRAK UYGULAMASI VE DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

4.1. Mavi Bayrak

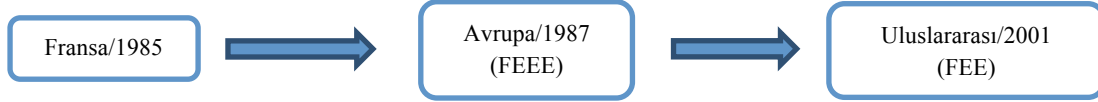
Mavi Bayrak; gerekli standartları sağlayan nitelikli plaj, marina ve yatlara verilen uluslararası bir çevre ödülüdür. Temiz, bakımlı, güvenli, donanımlı ve dolayısıyla sürdürülebilir bir çevreyi temsil etmektedir. Plajlar için ilk olarak temiz deniz suyu, sonrasında da çevre eğitimi ve bilgilendirmeye önem veren, gerekli donanıma sahip iyi bir çevre yönetimini yansıtmaktadır. Marinalar için, deniz suyu analizleri haricinde diğer kriterler benzerlik göstermektedir (www.turcev.org.tr, 2015).

Dünya’da en gelişmiş ve iyi bilinen ekolojik belgelendirme programlarından biri olan Mavi Bayrak uygulaması, gönüllü çevresel sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulmakta ve uygulanmaktadır. Uygulamanın amacı; su kalitesi, çevre eğitimi, bilgilendirme, emniyet ve hizmetler ve çevre yönetimi başlıklarındaki değerlendirme ölçütlerinin uygulanması yoluyla plaj ve marinalardaki sürdürülebilir gelişmeyi sağlamaktır. Aynı zamanda uygulama çerçevesinde yapılacak çalışmalarda güçlü işbirliği sağlanması amacıyla belediye idare teşkilatları, kamu, kıyı alanı kullanıcıları ve sivil toplum kuruluşları arasında bağlantının oluşturulması ve geliştirilmesi de uygulamanın hedefleri arasındadır (Radchenko ve Aleyev, 2011:52). Çevre eğitimi, uygulamanın temel değer ve özelliğini oluşturmaktadır. Çevresel uygulamalar, yönetim sistemleri, emniyet gibi konuları kapsayabilen çevre eğitimleri karar vericiler, turistler, yöneticiler, çalışanlar ve bölge halkına yönelik olarak düzenlenmektedir (FEE, 2006:12).

Mavi bayrak uygulaması ilk olarak 1985 yılında Fransa’da, uluslararası bir sivil toplum örgütü tarafından geliştirilmiştir. Uygulama daha sonra, atık suların bertarafı ile ilgili konuların yönetilmesindeki

etkililiği ve yüzme suyu kalitesi ile ilgili optimum değerlerin korunmasındaki rolü nedenleriyle, 1987 yılında Avrupa Birliği Çevre Yılı faaliyetleri kapsamında Avrupa Komisyonu ve Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE, Foundation for Environmental Education in Europe) işbirliği ile FEEE bünyesinde “Mavi Bayrak Kampanyası” adıyla 10 Avrupa ülkesini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Petroman ve diğ., 2010:426; Kindan, 2006:32). Uygulama ilk kez 2001 yılında Avrupa dışında Güney Afrika’ya sonrasında ise Karayipler, Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika’daki ülkelere genişlemiştir. Bunun sonucunda Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE), “Avrupa” kelimesinin çıkarılmasıyla Çevre Eğitim Vakfı (FEE, Foundation for Environmental Education) adını almış ve uluslararası bir organizasyon haline gelmiştir (Font, 2002:198; www.blueflag.org, 2015). 1987 yılında 10 Avrupa ülkesinde 244 plaj ve 208 marinateda Mavi Bayrak uygulaması yürütülmekteyken, günümüzde 49 ülkede toplamda 4154 plaj ve marinateda Mavi Bayrak uygulaması yürütülmektedir (Üçüncü, 2009: 51; www.blueflag.global, 2015). Şekil 1’de Mavi Bayrak uygulamasının tarihsel gelişimi gösterilmektedir.

Şekil 1: Mavi Bayrak Uygulamasının Tarihsel Gelişimi

Mavi bayrak uygulamasının yalnızca, bir ülkedeki vakıf veya dernek aracılığıyla yürütülebilme zorunluluğu sebebinden dolayı Türkiye’de Turizm Bakanlığı tarafından, uygulama çalışmalarını yürütmek amacıyla, 1993 yılında TÜRÇEV kurulmuştur. Mavi Bayrak uygulaması, FEE (Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı) tarafından yürütülmekte olup, Türkiye’deki temsilciliğini TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı) yapmaktadır (Üçüncü, 2009:52; Ayan, 2014:510).

Mavi Bayrak ödülü yalnızca bir sezon için verilmektedir. Mavi Bayrak’a uygunluğu sağlayacak bir plaj veya marina, tüm zorunlu kriterleri yerine getirmek zorunda olmakla beraber azami miktardaki kılavuz kriterlerini yerine getirmesi için de teşvik edilmektedir. Mavi Bayrak ödülü için başvuru yapmak isteyen plaj ve marinalar öncelikle, FEE’ye bağlı olan kendi ulusal Mavi Bayrak uygulayıcısı ile irtibata geçmelidir. Ulusal uygulayıcılar ilgili taraflara, ulusal Mavi Bayrak başvuru formu ve prosedür ile ilgili talimatları sağlar. Başvurular önce ulusal jüri, daha sonra uluslararası jüri tarafından incelenir. Ulusal jüri, ülkesindeki adayları incelemek ve Mavi Bayrak ölçütlerine uygun olup olmadığına karar vermek üzere yılda bir kez toplanmaktadır. Kabul edilen adaylar daha sonra uluslararası jüriye sevk edilir. Uluslararası Mavi Bayrak Jürisi, dünyanın farklı bölgelerinden adayları incelemek üzere yılda iki kez toplanır. Uluslararası jüri tarafından kabul edilen adaylara bir sezon için Mavi Bayrak ödülü verilir (FEE, 2006:17; FEE, 2007:7). Tablo 3’te Ulusal Mavi Bayrak Jürisi ve Uluslararası Mavi Bayrak Jürisi’nin oluşumu gösterilmektedir.

Tablo 3: Ulusal/Uluslararası Mavi Bayrak Jürisi

Ulusal Mavi Bayrak Jürisi	Uluslararası Mavi Bayrak Jürisi
<ul style="list-style-type: none">➤ Çevre Bakanlığı➤ Sağlık Bakanlığı➤ Turizm Bakanlığı ve/veya Ulusal Turizm Birliği➤ Yerel Yönetimler Birliği➤ Ulusal Yelkencilik Birliği veya diğer Marina Uzmanları➤ Plaj/Marina Yöneticileri Birliği➤ Ulusal Cankurtarma Birliği➤ Eğitim Uzmanları➤ Diğer Sivil Toplum Kuruluşları➤ Diğer Uzmanlar	<ul style="list-style-type: none">➤ FEE Yönetim Kurulu➤ Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)➤ Dünya Turizm Örgütü (WTO)➤ Uluslararası Cankurtarma Federasyonu (ILS)➤ Uluslararası Deniz Endüstrisi Birlikleri Konseyi (ICOMIA)➤ Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN)➤ Çevre Eğitimi Uzmanı➤ Sağlık Uzmanı➤ Avrupa Kıyı Koruma Birliği (EUCC)➤ Avrupa Birliği (yalnızca Avrupa ülkeleri için)

Kaynak: (FEE, 2006: 18-19; FEE, 2007:7).

Mavi Bayrak ödülü verilmiş bir plaj veya marinanın tüm ölçütleri karşıladığından emin olmak için, ulusal ve uluslararası denetleyiciler tarafından sezon boyunca denetlemeler yapılmaktadır. Herhangi bir sorun tespit edildiği takdirde, düzeltilene kadar Mavi Bayrak ödülü geri alınır. Eğer sorun çok ciddi ise veya belirli bir süre içinde giderilmiyorsa, sezonun geri kalanı için Mavi Bayrak geri alınır. Ayrıca kamu, Mavi Bayrak'lı bir plaj veya marina ile ilgili herhangi bir sorunun ulusal veya uluslararası Mavi Bayrak yetkililerine rapor edilmesi için teşvik edilmektedir (FEE, 2007:7; Issı, 1989: 127; www.mavibayrak.org).

4.2. Mavi Bayrak Değerlendirme Ölçütleri

Mavi Bayrak ölçütleri, Mavi Bayrak ulusal uygulayıcılarının uygulamadaki tespitleri, önerileri ve uluslararası alanda çevre ile ilgili gelişmeler neticesinde FEE tarafından hazırlanır. FEE'nin belirlediği genel ölçütler minimum ölçütlerdir ve her ülkenin kendi ulusal organizasyonu, daha zorlayıcı ölçütleri belirleme hakkına sahiptir. Uluslararası Jüri, son denetlemeyi minimum ölçütler üzerinden yaparken, yerel denetlemelerde denetleyiciler, o ülkede uygulanan ölçütlerin bütününe göre hareket etmektedir. Mavi Bayrak ölçütleri genellikle bütün ülkeler için aynı olmakta fakat Avrupa dışındaki ülkelere farklılıklar görülebilmektedir. Türkiye, Avrupa ülkelerinin uyguladığı ölçütleri uygulamaktadır (Kindan, 2006:31-32; Üçüncü, 2009:47, www.blueflag.org, 2015).

Mavi Bayrak ölçütleri her 5 yılda bir yeniden gözden geçirilmekte ve güncellenmektedir. Mavi Bayrak ödülü için şu başlıklar altında bir dizi temel ölçütün sağlanması gerekmektedir (FEE, 2007:13, Creo ve Fraboni, 2011:379):

- Su kalitesi
- Çevre Eğitimi ve Bilgilendirme
- Çevre Yönetimi
- Emniyet ve Hizmetler

FEE'nin 2015 yılında marina, plaj ve yat ölçütleri ile ilgili yayınladığı açıklayıcı notlarda plajlar için 33, marinalar için 25 ölçüt, yatlar için ise 17 davranış kuralı bulunmaktadır (FEE, 2015b:4-24; FEE, 2015a:3-18).

4.2.1. Plajlar için Mavi Bayrak Ölçütleri

FEE'nin 2015 yılında plaj ölçütleri ile ilgili yayınladığı açıklayıcı notlarda ölçütler, zorunlu ve tavsiye niteliğindeki kılavuz ilkeler olarak kategorilendirilmiştir. Plajlarla ilgili ölçütlerin çoğu zorunludur, yani bir plaj Mavi Bayrak onay belgesini almaya hak kazanmak için bu ölçütlere uymak zorundadır. Tavsiye niteliğindeki kılavuz ölçütlere uymak zorunlu olmamakla birlikte, uyulması tercih edilmektedir. FEE'nin plajlar ile ilgili belirlediği bu uluslararası ölçütler minimum ölçütler olup, ulusal uygulayıcılar daha katı ölçütler belirleyebilmektedir. Uluslararası ölçütler, bölgeden bölgeye küçük değişikliklere izin verecek şekilde hazırlanmıştır (FEE, 2015b:1; TÜRÇEV, 2013:1; FEE, 2006:13).

FEE'nin plajlarla ilgili 4 ana başlıkta yayınladığı toplam 33 ölçüt şu şekildedir (FEE, 2015b:4-24):

Çevre Eğitimi ve Bilgilendirme

1. Mavi Bayrak uygulaması ve diğer FEE eko-etiketi ile ilgili bilgiler plajda sergilenmelidir (zorunlu).
2. Plaj kullanıcılarına yönelik çevre eğitimi ile ilgili faaliyetler sunulmalı ve teşvik edilmelidir (zorunlu).
3. Yüzme suyu kalitesi ile ilgili bilgiler plajda sergilenmelidir (zorunlu).
4. Yerel eko-sistemler ve çevresel olaylara ilişkin bilgiler sergilenmelidir (zorunlu).
5. Çeşitli tesisleri gösteren bir plaj haritası sergilenmelidir (zorunlu).
6. Plajın ve çevredeki alanların kullanımını yöneten yasaları belirten davranış kuralları sergilenmelidir (zorunlu).

Yüzme Suyu Kalitesi

7. Plaj, yüzme suyu kalitesi ile ilgili numune alımı ve alım sıklığı konusundaki şartlara tamamen uymalıdır (zorunlu).
8. Plaj, yüzme suyu kalitesi analiz standartları şartlarına tamamen uymalıdır (zorunlu).
9. Sanayi, atık su veya kanalizasyon tahliyeleri plaj alanını etkilememelidir (zorunlu).
10. Plaj, mikrobiyolojik parametreler için verilen Mavi Bayrak şartlarına tamamen uymalıdır (zorunlu).
11. Plaj, fiziksel parametreler için verilen Mavi Bayrak şartlarına tamamen uymalıdır (zorunlu).

Çevre Yönetimi

12. Yerel yönetim/plaj yöneticisi, bir plaj yönetim komitesi oluşturmalıdır (kılavuz).
13. Yerel yönetim/plaj yöneticisi, plajın konumu ve işletilmesini etkileyecek tüm düzenlemelere uymalıdır (zorunlu).
14. Hassas alan yönetimi (zorunlu).
15. Plaj temiz tutulmalıdır (zorunlu).
16. Yosun bitki örtüsü ve doğal kalıntılar plajda bırakılmalıdır (zorunlu).
17. Plajda yeterli sayıda atık imha kutuları/konteynerleri bulunmalı ve düzenli olarak bakımları sağlanmalıdır (zorunlu).

18. Plajda, geri dönüştürülebilir atık maddelerin ayrıştırılmasına yönelik tesisler bulunmalıdır (zorunlu).
19. Yeterli sayıda tuvalet/lavabo tesisleri bulunmalıdır (zorunlu).
20. Tuvalet/lavabo tesisleri temiz tutulmalıdır (zorunlu).
21. Tuvalet/lavabo tesisleri, pis su arıtma kontrollü olmalıdır (zorunlu).
22. Plajda, izinsiz kamp, araç kullanımı veya atık boşaltımı yapılmamalıdır (zorunlu).
23. Köpekler ve diğer evcil hayvanların plaja girişi sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir (zorunlu).
24. Plajdaki bütün yapı ve ekipmanların düzgün bir şekilde bakımı sağlanmalıdır (zorunlu).
25. Plaj etrafındaki deniz ve tatlı su hassas alanları (mercan kayalıkları, deniz yosunu yatakları vb.) kontrol edilmelidir (zorunlu).
26. Plaj alanında, sürdürülebilir ulaşım araçları teşvik edilmelidir (kılavuz).

Emniyet ve Hizmetler

27. Kamu emniyeti ile ilgili uygun kontrol tedbirleri uygulanmalıdır (zorunlu).
28. Plajda, ilk yardım ekipmanları bulunmalıdır (zorunlu).
29. Kirlilik riskleri ile mücadele edebilecek acil durum planları oluşturulmalıdır (zorunlu).
30. Anlaşmazlıklar ve kazaları önlemek amacıyla, plajdaki farklı kullanıcı ve kullanımların yönetimi sağlanmalıdır (zorunlu).
31. Plaj kullanıcılarını korumak üzere emniyet önlemleri alınmalıdır (zorunlu).
32. Plajda, içme suyu tedariki sağlanmalıdır (kılavuz).
33. Her belediyede en az bir Mavi Bayraklı plajda, fiziksel engelliler için sağlanan erişim ve tesisler bulunmalıdır (zorunlu).

4.2.2. Marinalar için Mavi Bayrak Ölçütleri

FEE'nin 2015 yılında marina ölçütleri ile ilgili yayınladığı açıklayıcı notlarda ölçütler, zorunlu ve tavsiye niteliğindeki kılavuz ilkeler olarak kategorilendirilmiştir. Marinalarla ilgili ölçütlerin çoğu zorunludur, yani bir marina Mavi Bayrak onay belgesini almaya hak kazanmak için bu ölçütlere uymak zorundadır. Tavsiye niteliğindeki kılavuz ölçütlere uymak zorunlu olmamakla birlikte, uyulması tercih edilmektedir. FEE'nin marinalar ile ilgili belirlediği bu uluslararası ölçütler minimum ölçütler olup, ulusal uygulayıcı daha katı ölçütler belirleyebilmektedir. Bazı ölçütler için, dünyanın farklı bölgelerinde küçük değişiklikler olabilir (FEE, 2015a:1; TÜRÇEV, 2014:5).

FEE'nin marinalarla ilgili 4 ana başlıkta yayınladığı toplam 25 ölçüt şu şekildedir (FEE, 2015a:3-18):

Çevre Eğitimi ve Bilgilendirme

1. Marina kullanıcıları için yerel eko-sistemler ve çevresel olaylar ile ilgili bilgiler sağlanmış olmalıdır (zorunlu).
2. Marina ve çevresindeki alanların kullanımını yöneten yasaları belirten davranış kuralları, marinada sergilenmelidir (zorunlu).
3. Mavi Bayrak uygulaması ve/veya Mavi Bayrak marina ölçütleri ve diğer FEE eko-etiketleri ile ilgili bilgiler marinada sergilenmelidir (zorunlu).

4. Marina, kullanıcıları ve personeli için en az 3 çevre eğitimi faaliyeti sağlamakla sorumludur (zorunlu).
5. Marina tarafından, yat sahiplerine bireysel Mavi Bayrak ile ilgili bilgi verilir (zorunlu).

Çevre Yönetimi

6. Marina tesisinin düzenli çevresel denetimlerinin yürütülmesi ve çevre yönetim sisteminin kurulması amacıyla bir marina yönetim komitesi oluşturulmalıdır (kılavuz).
7. Marina, bir çevre politikası ve bir çevre planına sahip olmalıdır. Plan su yönetimi, enerji tüketimi, sağlık ve emniyet sorunları ve mümkün olduğunda çevre dostu ürünlerin kullanımı konularında referans oluşturmalıdır (zorunlu).
8. Hassas alan yönetimi (zorunlu).
9. Tehlikeli atıkların depolanması için yeterli, iyi tanımlanmış, ayrılmış konteynerler bulunmalıdır. Atıklar, lisanslı bir yüklenici tarafından toplanmalı ve tehlikeli atıklar için lisanslı bir tesiste bertaraf edilmek zorundadır (zorunlu).
10. Yeterli ve iyi kontrol edilen çöp kutuları ve/veya çöp konteynerleri bulunmalıdır. Atıklar, lisanslı bir yüklenici tarafından toplanmalı ve lisanslı bir tesiste bertaraf edilir (zorunlu).
11. Marina şişe, teneke kutu, kağıt, plastik, organik materyal vb. gibi atık maddelerin kabulü için tesislere sahip olmalıdır (zorunlu).
12. Marinada, sintine suyu pompalama olanakları olmalıdır (kılavuz).
13. Marinada, tuvalet tankı atık kabul tesisleri bulunmalıdır (zorunlu).
14. Marinadaki tüm yapılar ve ekipmanların düzgün bir şekilde bakımı sağlanmalı ve bunların ulusal mevzuat ile uyumlu olması gerekmektedir. Marina, çevredeki doğal ve yapay çevre ile iyi entegre edilmiş olmalıdır (zorunlu).
15. İçme suyu, çamaşır yıkama olanakları dahil olmak üzere yeterli, temiz ve yön levhaları ile belirtilmiş sağlık tesisleri bulunmalıdır. Atık suların bertaraf edilmesi, lisanslı bir arıtma tesisi tarafından kontrol edilir ve yönetilir (zorunlu).
16. Eğer marina yat bakım/onarım ve yıkama alanlarına sahipse kanalizasyon sistemi, marina sahası, deniz suyu ve doğal çevre, kirlilikten korunmalıdır (zorunlu).
17. Sürdürülebilir ulaşım teşvik edilmelidir (kılavuz).
18. Özel olarak planlanmış alanların dışında, araç kullanımı ve park yapılmasına izin verilmemektedir (zorunlu).

Emniyet ve Hizmetler

19. Yeterli, yön levhaları ile belirtilmiş cankurtaran, ilk yardım ekipmanları ve yangın söndürme ekipmanları bulunmalıdır. Ekipmanlar, ulusal otoriteler tarafından onaylanmış olmalıdır (zorunlu).
20. Kirlilik, yangın veya diğer kazaların olması durumunda acil durum planları yapılmalıdır (zorunlu).
21. Marinada, emniyet önlemleri ve bilgileri afişle panoda gösterilmelidir (zorunlu).
22. İskelelerde elektrik ve su imkânı bulunmalı, tesisatlar ulusal mevzuata göre onaylanmış olmalıdır (zorunlu).
23. Engelliler için olanaklar bulunmalıdır (kılavuz).
24. Marinada, farklı tesislerin yerlerini gösteren bir harita panoda sergilenmelidir (zorunlu).

Su Kalitesi

25. Marinadaki deniz suyu, kirlilikle ilgili herhangi bir kanıt (yağ, çöp, kanalizasyon suyu vb.) olmaksızın gözle görülür bir biçimde temiz olmalıdır (zorunlu).

4.2.3. Yatlar için Bireysel Mavi Bayrak

FEE 2004 yılında yatlarda da Mavi Bayrak uygulamasını başlatmış olup, bu uygulama Türkiye’de 2007 yılında başlatılmıştır (www.mavibayrak.org). Yatlara verilen Mavi Bayrak ödülü, çevre bilincinin gelişmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Teknelerin seyir halinde iken yaptıkları ve yapabilecekleri kaçak deşarjlar, müdahale imkânlarını daha çok zorlaştırmaktadır. Mavi Bayrak ödüllü yatlarda ise, atık suların takip formu ile kayıt altına alınması ve marinada bulunması zorunlu olan lisanslı atık su alım tesislerine düzenli olarak boşaltılması sağlanacaktır (Üçüncü, 2009:57).

Yatlar için Mavi Bayrak uygulaması, literatürde bireysel Mavi Bayrak olarak geçmektedir. Bireysel tekne sahipleri Mavi Bayrak Çevre Davranış Kuralları’nı (Environmental Code of Conduct) taahhüt ettikleri takdirde, bireysel Mavi Bayrak’a sahip olabilmektedirler. Yatlara verilen Mavi Bayrak, küçük bir flama olmaktadır ve bu flamlar Mavi Bayrak’lı bir marinadan, ulusal veya uluslararası Mavi Bayrak uygulayıcısından temin edilebilmektedir. Yat sahipleri, kıyı suları ve deniz kaynakları üzerindeki etkilerini en aza indirerek Mavi Bayrak uygulamasının hedeflerine katkıda bulunurlar. Davranış kurallarında özetlenen talimatlara göre hareket edeceklerini beyan ederek Çevre Davranış Kuralları’nı imzalamaktadırlar. Davranış Kuralları’nın içeriği ülkeden ülkeye değişmektedir ve ulusal uygulayıcıdan ulusal dilde düzenlenmiş hali temin edilebilmektedir (FEE, 2006:16; FEE, 2007:9).

FEE’nin yayınladığı Davranış Kuralları aşağıdaki beyanlardan oluşmaktadır (www.blueflag.global, 2015):

- Denize veya kıyı boyunca çöp atmayacağım.
- Kıyı sularında ve hassas bölgelerde, denize kullanma suyu bırakmayacağım.
- Denize zehirli atık (petrol, boya, kullanılmış pil, temizlik maddeleri vb.) bırakmayacağım. Bu tip atıkları marinadaki konteynerlere bırakacağım.
- Geri dönüşüm olanaklarını (cam, kağıt vb.) kullanacak ve destekleyeceğim.
- Boya, çürütme önleyici, boya sökücü, temizlik maddeleri vb. ürünlerin arasında kullanışlı, etkin şekilde işe yarayan ve en çok çevre dostu ürünleri kullanacağım.
- Kirlilik veya diğer çevre düzenlemeleri ihlalini derhal yetkililere bildireceğim.
- Yasaklanmış balıkçılık faaliyetlerinde bulunmayacağım ve avlanmanın yasak olduğu dönemlere uyacağım.
- Yavruleyen kuş, fok ve diğer deniz memelilerini rahatsız etmeme de dâhil olmak üzere, denizdeki hayvan ve bitkileri koruyacağım.
- Savunmasız ve doğa koruma alanlarına saygı göstereceğim.
- Deniz dibinin zarar görmesinden kaçınacağım (demir atma vb.).
- Rahatsız edici balık avlama ve balık avı malzemelerinden kaçınacağım.
- Koruma altındaki türlerden veya arkeolojik sualtı bulgularından yapılan nesnelere almayacak veya kullanmayacağım.

- Çevreye özen göstermeleri konusunda diğer denizcileri teşvik edeceğim.

4.2.4. Uygulamaya Başlanacak Yeni Değerlendirme Ölçütleri

FEE halen, Mavi Bayraklı marinalar için bir dizi ek değerlendirme ölçütleri ile ilgili deneme çalışmaları yapmakta, plajlar için yeni ölçütler üzerine çalışmakta ve sürdürülebilir tekne turizmi ölçütleri ile ilgili deneme çalışmaları yapmaktadır. FEE, sürdürülebilir tekne turizmi işleticileri için uygulanacak yeni ölçütlerle ilgili olarak uzmanlar ve paydaşlarla birlikte 3 yıldır çalışmalarına devam etmektedir. Sürdürülebilir tekne turizmi ile ilgili herhangi bir faaliyet (dalış, balina izleme, doğa izleme, hobi balıkçılığı vb.) Mavi Bayrak belgelendirme sürecine dâhil olabilecektir. FEE'nin 2016 yılında sürdürülebilir tekne turizmi ile ilgili uygulanacak ölçütleri uygulamaya başlaması beklenmektedir (www.blueflag.global, 2015).

5. MAVİ BAYRAK UYGULAMASININ ÜLKELERE GÖRE ANALİZİ VE TÜRKİYE'NİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlk olarak 1985 yılında Fransa' da, 1987 yılında ise Avrupa Birliği Çevre Yılı itibari ile Avrupa ülkelerinde de uygulanmaya başlayan Mavi Bayrak programı süreç içinde diğer kıta ülkeleri tarafından da benimsenmiş ve uygulamaya konmuştur. 2015 yılı itibariyle 49 ülkede toplam 4154 Mavi Bayrak ödülüne sahip tesis vardır (www.blueflag.global, 2015). Tablo 4'te bu 49 ülke, tablo 5 ve şekil 1'de ise Mavi Bayrak sahibi plaj sayısı açısından ilk 10 ülke listelenmiştir.

Tablo 4: Uluslararası Mavi Bayrak Programı Uygulayan Ülkeler

Ülkeler			
Almanya	Güney Afrika	Kanada	Saint Martin
BAE	Güney Kıbrıs	Karadağ	Sırbistan
Bahamalar	Hırvatistan	Kuzey İrlanda	Slovenya
Belçika	Hollanda	Letonya	Trinidad Tobago
Brezilya	İngiltere	Litvanya	Tunus
Bulgaristan	İrlanda	Malta	Türkiye
Danimarka	İskoçya	Meksika	Ukrayna
Dominik C.	İspanya	Norveç	US Virgin Adaları
Estonya	İsrail	Polonya	USA
Fas	İsveç	Portekiz	Ürdün
Fransa/ Fransız Açık Deniz Bölgesi	İtalya	Porto Riko	Yeni Zelanda
Galler	İzlanda	Romanya	Yunanistan

Kaynak: FEE, 2015.

Tablo 5 ve şekil 2'de görüleceği üzere mevcut toplam Mavi Bayraklı 3468 plaj içinde Türkiye 436 plaj sayısı ile uluslararası sıralamada 2. sırada yer almaktadır. İspanya 578 plaj sayısı ile başı çekerken Yunanistan 395 plaj sayısı ile 3. sırada yer almaktadır.

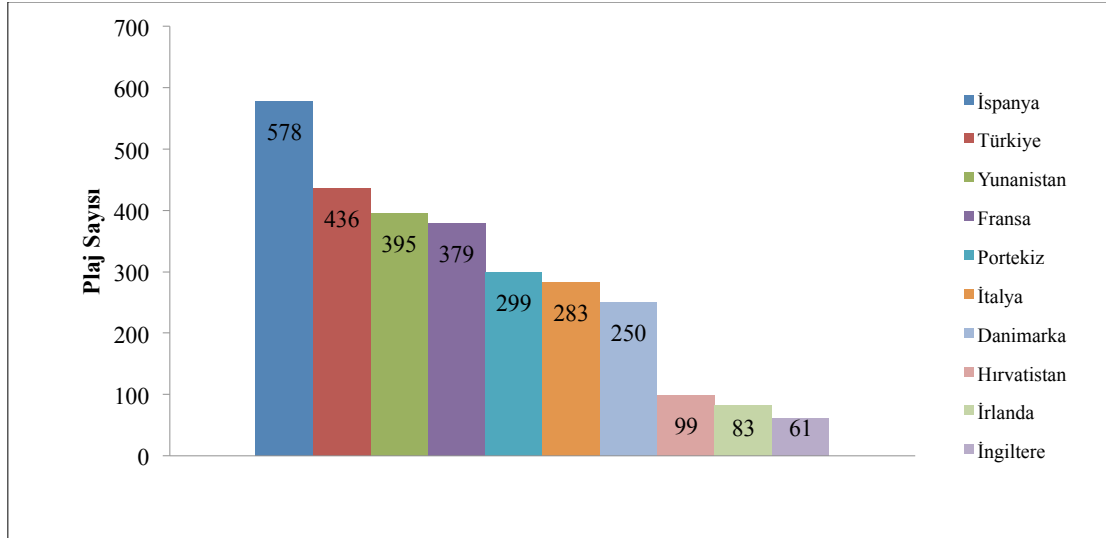
Tablo 5: 2015 Yılı Uluslararası Mavi Bayraklı Plaj Sıralaması (İlk 10)

Ülke	Plaj Sayısı	Ülke	Plaj Sayısı
1. İspanya	578	6. İtalya	283
2. Türkiye	436 (415*)	7. Danimarka	250
3. Yunanistan	395	8. Hırvatistan	99
4. Fransa	379	9. İrlanda	83
5. Portekiz	299	10. İngiltere	61
Diğer Toplam	605	Genel Toplam	3468

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

*FEE (Foundation for Environmental Education)

Şekil 2: 2015 Yılı Uluslararası Mavi Bayraklı Plaj Sıralaması

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

*FEE (Foundation for Environmental Education)

Tablo 6’da ve şekil 3’te Mavi Bayrak sahibi marina sayısı açısından ilk 10 ülke listelenmiştir. Tablodan da görüleceği üzere mevcut toplam Mavi Bayraklı 697 marina içinde Türkiye 22 marina sayısı ile uluslararası sıralamada 7. sırada yer almaktadır. Hollanda 112 marina sayısı ile başı çekerken Almanya 106 marina sayısı ile 2., İspanya ise 104 marina sayısı ile 3. sırada yer almaktadır. İlk 10 içinde yer alan diğer ülkeler tablo 6’da gösterilmektedir.

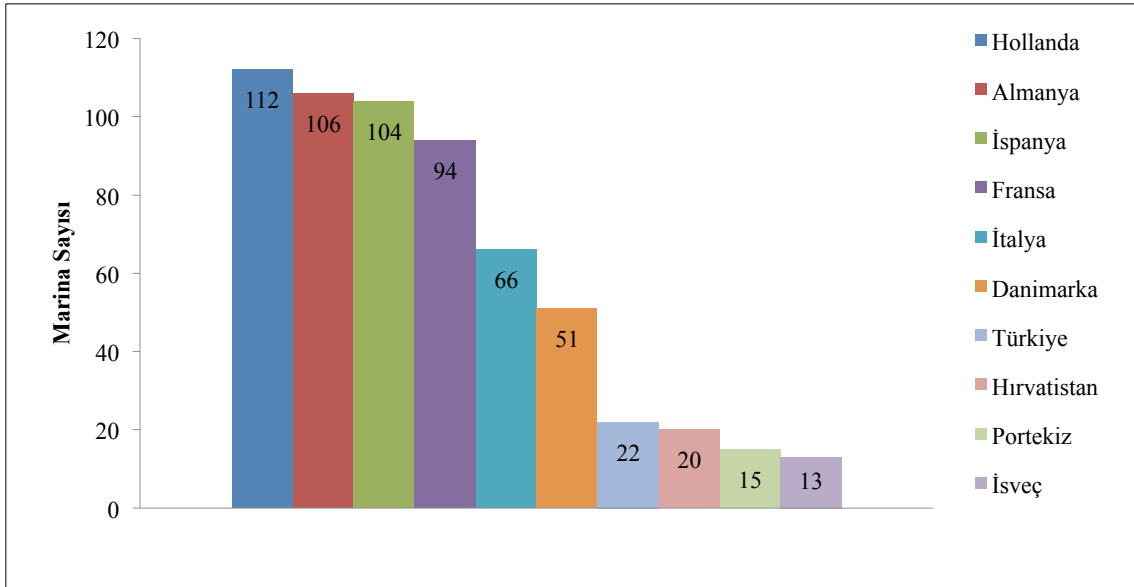
Tablo 6: 2015 Yılı Uluslararası Mavi Bayraklı Marina Sıralaması

Ülke	Marina Sayısı	Ülke	Marina Sayısı
1. Hollanda	112	6. Danimarka	51
2. Almanya	106	7. Türkiye	22 (22*)
3. İspanya	104	8. Hırvatistan	20
4. Fransa	94	9. Portekiz	15
5. İtalya	66	10. İsveç	13
Diğer Toplam	94	Genel Toplam	697

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

*FEE (Foundation for Environmental Education)

Şekil 3: 2015 Yılı Uluslararası Mavi Bayraklı Marina Sıralaması

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

*FEE (Foundation for Environmental Education)

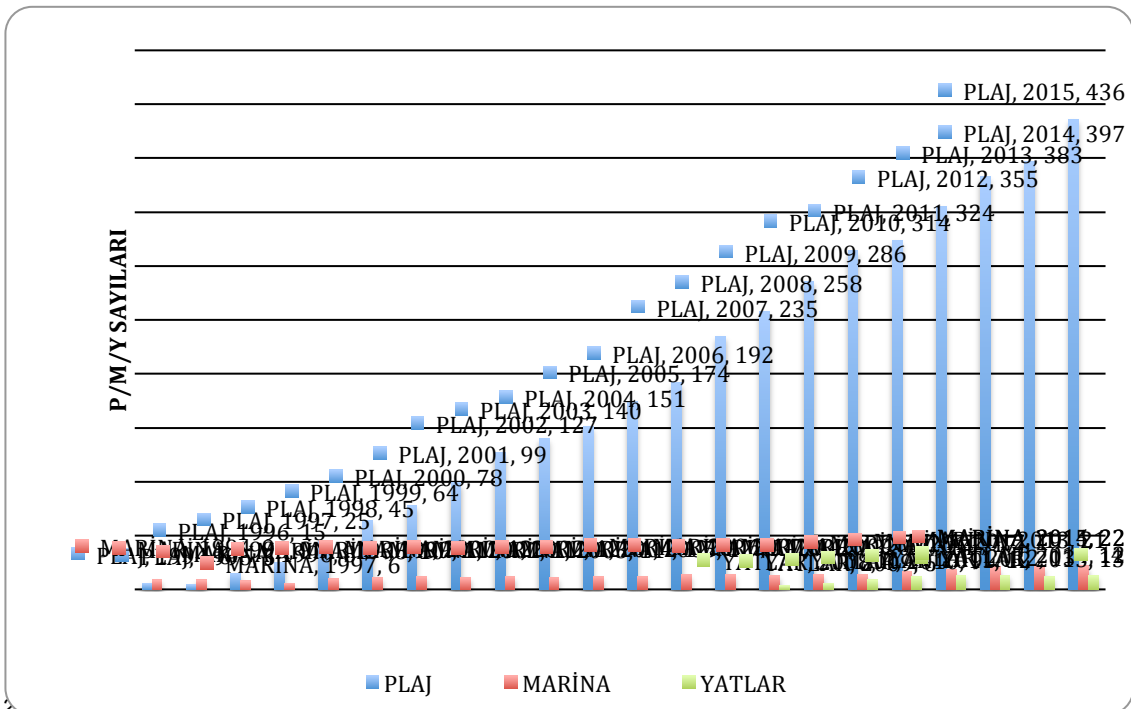
Tablo 7’de Türkiye’nin yıllara göre Mavi Bayrak sayısı bakımından uluslararası sıralamadaki yeri, şekil 4’te ise yıllara göre Mavi Bayrak sayısı gösterilmektedir. Türkiye ilk olarak 1994 yılında Mavi Bayrak ödülüne sahip olmaya başlamıştır. Bahsi geçen yılda 6 plaj ve 9 marina bu ödüle sahip olmuştur. Yıllar içinde Mavi Bayrak sayısını arttıran Türkiye, 2003 yılında 140 plaj ve 11 marina sayısına ulaşmış ve uluslararası sıralamada Mavi Bayrak sahibi plaj sayısı açısından 7., marina sayısı açısından 10. sırada yer almıştır. Sisteme katıldığı yıldan günümüze kadar sürekli Mavi Bayrak sayısını arttıran Türkiye özellikle son 15 yıllık periyotta hızlı bir gelişim göstererek 2015 yılında plaj sayısı açısından İspanya’nın ardından 2. sırada, marina sayısı açısından ise 7. sırada yer almıştır.

Tablo 7: Türkiye'nin Yıllara Göre Mavi Bayrak Sayısı Bakımından Uluslararası Sıralamadaki Yeri

Yıllar	Mavi Bayrak Sayısı			Uluslararası Sıralama		
	P	M	Y	P	M	Y
1994	6	9	-	-	-	-
1995	5	9	-	-	-	-
1996	15	8	-	-	-	-
1997	25	6	-	-	-	-
1998	45	10	-	-	-	-
1999	64	11	-	-	-	-
2000	78	12	-	-	-	-
2001	99	11	-	-	-	-
2002	127	12	-	-	-	-
2003	140	11	-	7	10	-
2004	151	12	-	7	10	-
2005	174	12	-	7	10	-
2006	192	14	-	7	10	-
2007	235	14	-	4	10	-
2008	258	13	4	3	11	-
2009	286	14	6	4	11	-
2010	314	14	9	4	9	-
2011	324	17	12	4	9	-
2012	355	19	13	4	8	-
2013	383	21	13	3	7	-
2014	397	22	12	3	7	-
2015	436	22	14	2	7	-

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

Şekil 4: Türkiye'de Yıllara Göre Mavi Bayrak Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

Tablo 8’de Türkiye’de son 5 yıla göre illerin Mavi Bayrak sayıları ve sıralaması listelenmiştir. Tablodan da görüleceği üzere Antalya bu anlamda ilk sırada yer alırken Muğla ve İzmir onu takip etmektedir. Mavi Bayrak sahibi diğer iller ise tabloda detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 8: Türkiye’de İllere ve Yıllara Göre Mavi Bayrak Sayısı (Son 5 Yıl)

	2011			2012			2013			2014			2015		
	P	M	Y	P	M	Y	P	M	Y	P	M	Y	P	M	Y
Antalya	174	5	7	190	5	5	197	6	5	197	6	4	200	6	3
Muğla	73	7	4	76	7	6	84	7	6	89	7	6	95	7	7
İzmir	20	-	-	32	2	-	36	2	-	43	2	-	45	3	-
Balıkesir	17	1	1	17	1	1	19	1	1	18	1	1	29	1	3
Aydın	20	2	-	22	2	-	25	2	-	25	2	-	26	2	1
Mersin	5	-	-	8	-	-	9	-	-	9	-	-	11	-	-
Çanakkale	5	-	-	5	-	-	6	-	-	6	-	-	8	-	-
İstanbul	-	2	-	2	2	1	3	2	1	3	3	1	5	2	-
Ordu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-
Yalova	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	3	1	-
Tekirdağ	1	-	-	1	-	-	1	-	-	2	-	-	2	-	-
Kocaeli	-	-	-	1	-	-	2	-	-	2	-	-	2	-	-
Düzce	1	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-	-
Edirne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-
Adana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Kırklareli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Zonguldak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Samsun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

6. SONUÇ

Turizm pazarının giderek büyümesi ve ülke ekonomilerinde sahip olduğu önem bir turizm etiketi olan Mavi Bayrak uygulamasını oldukça önemli hale getirmektedir. Bu program ile ülkeler, turizm faaliyetlerinin çevreye duyarlı olarak uygulandığını ve çevre bilincini geliştirme eğilimi içinde olduklarını ispatlamaktadırlar. Mavi Bayrak programı uygulayan ülkeler içinde Türkiye’nin önemli bir yere sahip olduğu ve yıllar içinde en hızlı gelişim gösteren ülkeler içinde olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Mavi Bayraklı plaj sayısı açısından uluslararası sıralamada 2. sırada yer almasının, ülke deniz turizmine büyük katkı sağladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan 22 Mavi Bayraklı marina sahibi olan Türkiye her ne kadar bu sayı ile uluslararası sıralamada ilk 10 içinde yer alsın da Hollanda, Almanya, İspanya gibi ülkeler seviyesine çıkmayı ve plaj sıralamasında olduğu gibi ilk 3 sıraya yerleşmeyi hedeflemelidir.

Türkiye’de iller bazında Mavi Bayrak sayısı bakımından Antalya’nın diğer illere nazaran üstünlüğü göze çarpmaktadır. Mavi Bayraklı plaj sayısı açısından diğer illerin toplamından daha fazla

Mavi Bayrak sahibi olan Antalya bu anlamda uluslararası alanda da ilk sırada yer almaktadır. Dünyada en çok Mavi Bayraklı plaj sahibi il olan Antalya sahip olduğu turizm hacmi ile ülke ekonomisine büyük katkı sağlamakta ve çevre bilinci açısından örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de denize kıyısı olan diğer şehirlerin Antalya’yı örnek alarak mavi bayrak sayılarını uluslararası seviyede dikkat çekici sayılara çıkarması ülke turizmi açısından önemli olacaktır.

Mavi bayrak uygulamasının giderek yaygınlaşması ve uluslararası platformda kabul görmesi rekabet ortamında avantaj sağlamaktadır. Coğrafi olarak turizm faaliyetleri açısından ilgi ve talep gören bir konuma sahip olan Türkiye’nin mavi bayrak uygulamasına verdiği önemi arttırarak rekabet halinde olduğu diğer Akdeniz ülkeleri arasında avantajlı konuma gelecektir.

Diğer taraftan araştırmada bazı kısıtlar mevcuttur. Mavi Bayrak uygulamasının plaj ve marinaların yanında yat ve balina izleme tekneleri için de uygulanmakta olduğu bilinmektedir. Yat ile ilgili verilere kısmen ulaşılmış ve çalışmada yer verilmiştir. Fakat balina izleme tekneleri ile ilgili verilere ulaşılamamış ve çalışma kapsamına alınamamıştır.

İleri çalışmalarda Mavi Bayrak ödülüne sahip olan ve olmayan tesisler arasında nitelik, nicelik ve hizmet kalitesi olarak farkları ortaya koymaya yönelik keşifsel bir araştırma yapılması, bu ödüle sahip olmanın getirdiği avantajların yorumlanması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

7. KAYNAKLAR

- Atalar, Erkut (2009), *Eko-Etiketlemenin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Ayan, Murat (2014), “Çevre Kalite Yönetim Sistemlerinin Bir Konusu Olarak Mavi Bayrak Projesi ve Haliç’te Uygulanmasına Yönelik Bir Çalışma”, *2nd International Symposium on Environment and Morality*, 24 – 26 October 2014.
- Blackman, Allen - Naranjo, Maria Angelica - Robalino, Juan - Alpizar, Francisco - Rivera, Jorge (2014), “Does tourism eco-certification pay? Costa Rica’s Blue Flag program”, *World Development*, Cilt. 58, Sayı. 8, ISSN: 0305-750X. (41-52).
- Bozowsky, Evan ve Mizuno, Hiroko (2004), *Introduction to Ecolabelling*, Global Ecolabelling Network Information Paper.
- Buckley, Ralf (2002), “Tourism Ecolabels”, *Annals of Tourism Research*, Cilt.29, Sayı.1, ISSN: 0160-7383. (183-208).
- Capacci, Sara - Scorcu, Antonello Eugenio - Vici, Laura (2015), “Seaside Tourism and Eco-Labels: The Economic Impact of Blue Flags”, *Tourism Management Journal*, Cilt.47, Sayı.1, ISSN: 0261-5177, (88-96).
- Creo, Carla ve Fraboni, Claudia (2011), “Awards for the Sustainable Management of Coastal Tourism Destinations: the Example of the Blue Flag Program”, *Journal of Coastal Research*, MCCR3-2010 Conference Proceedings, Özel Sayı, No. 61, (378-381).
- Dodds, Rachel (2010), “Determining the Economic Impact of Beaches: Lake Huron Shoreline from Sarnia to Tobermory”, Report Summary.

- Duck, Robert - Phillips, Michael Robert - Williams, Allan Thomas - Wadham, T. (2009), "Is beach scenic quality a function of habitat diversity?", *Journal of Coastal Research*, Cilt. 56, (415-418).
- Ecolabel Index, (2015), *All Ecolabels on Tourism*.
- FEE (2007), "The Blue Flag: Eco-Label for Beaches and Marinas", <http://www.blueflag.org/materiale/publication-downloads/blueflagbrochure2007> (10.12.2015).
- FEE (2015a), "Blue Flag Marina Criteria and Explanatory Notes 2015", <http://static1.squarespace.com/static/55371ebde4b0e49a1e2ee9f6/t/55defdf0e4b0768af027dd7f/144067736000/Marina+Criteria+and+explanatory+notes+2015.pdf> (13.12.2015).
- FEE (2015b), "Blue Flag Beach Criteria and Explanatory Notes 2015", <http://static1.squarespace.com/static/55371ebde4b0e49a1e2ee9f6/t/55defdd0e4b0101c513f9cea/1440677328062/Beach+Criteria+and+Explanatory+Notes+2015.pdf> (13.12.2015).
- FEE (2007), "20 Years of Blue Flag", <http://www.blueflag.org/materiale/publication-downloads/20thannpublication.pdf> (19.11.2015).
- FEE (2006), "Awards for Improving the Coastal Environment: The example of the blueflag", <http://www.blueflag.org/materiale/publicationdownloads/blueflagmanual> (09.12.2015).
- Font, Xavier (2002), "Environmental Certification in Tourism and Hospitality: Progress, Process and Prospects", *Tourism Management Journal*, Cilt.23, Sayı.3, ISSN: 0261-5177, (197-205).
- Font, Xavier, ve Tribe, John (2001), "Promoting Green Tourism: The Future of Environmental Awards", *International Journal of Tourism Research*, Cilt.3, Sayı.1, (9-21).
- Geldenhuys, Linda Louise ve van der Merwe, Philip (2014), "The Impact of Blue Flag Status on Tourist Decision-Making When Selecting A Beach", *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, Cilt.3, Sayı.2, (1-16).
- Houston, James Robert (2013), "The Economic Value of Beaches – a 2013 update", *Shore & Beach*, Cilt.81, Sayı.1, (3-11).
[http://mavibayrak.org.tr/userfiles/file/2014%20YAT%20MB%20BA%C5%9EVURU%20FORMU%20\(03_03_2014\).pdf](http://mavibayrak.org.tr/userfiles/file/2014%20YAT%20MB%20BA%C5%9EVURU%20FORMU%20(03_03_2014).pdf) (15.12.2015).
- <http://www.blueflag.global/> (10.12.2015).
- <http://www.blueflag.global/sustainableboating/> (16.12.2015).
- <http://www.blueflag.org/materiale/publicationdownloads/20thannpublication.pdf> (09.12.2015).
- <http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/?st=category,tourism> (04.12.2015).
- http://www.globalecolabelling.net/docs/documents/intro_to_ecolabelling.pdf, (25.11.2015).
- <http://www.mavibayrak.org.tr> (25.11.2015).
- http://www.mavibayrak.org.tr/tr/icerikDetay.aspx?icerik_refno=10 (01.12.2015).
- http://www.turcev.org.tr/icerikDetay.aspx?icerik_id=36 (08.12.2015).
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr> (25.11.2015).
- Issı, Yasemin (1989), "Türkiye Turizminin Yapay ve Doğal Çevre Üzerindeki Etkileri", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt. 47, Sayı. 1, ISSN: 1304-0235, (115-131).
- İstanbullu, Turhan ve Erdönmez, Cihan (1995), "Gelişen Turizm Etkinlikleri ve Mavi Bayrak Uygulaması", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.6, Sayı.1, ISSN: 1300-4220, (56-61).

- Kından, Almıla (2006), *Bir Eko-Etiket Olarak Mavi Bayrak'ın Türkiye Kıyı Turizminde Bir Pazarlama Unsuru Olabilirliğinin Araştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kozak, Metin, ve Nield, Kevin (2004), "The Role of Quality and Eco-Labeling Systems in Destination Benchmarking", *Journal of Sustainable Tourism*, Cilt.12, Sayı.2, (138-148).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2015), "2015 Yılı Uluslararası Mavi Bayrak Sayıları".
<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,50827/uluslararasi-mavi-bayrak-istatistikleri.html>
(12.11.2015).
- Lucrezi, Serena ve van der Merwe, Peet (2015), "Beachgoers' Awareness and Evaluation of The Blue Flag Award in South Africa", *Journal of Coastal Research*, Cilt.31, Sayı.5, ISSN: 0749-0208, (1129-1140).
- Lucrezi, Serena - Saayman, Melville - van der Merwe, Pet (2015), "Managing Beaches and Beachgoers: Lesson From and For The Blue Flag Award", *Tourism Managment*, Cilt.48, (211-230).
- Manap, Gonca (2006), "Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Turizm Merkezi Seçimi", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2006, Sayı.2, ISSN: 1301-4838, (157-170).
- Marin, Valentina - Palmisani, Francesca - Ivaldi, Roberta - Dursi, Rosanna - Fabiano Mauro (2009), "Users' Perception Analysis For Sustainable Beach Management in Italy", *Ocean and Coastal Management*, Cilt.52, Sayı.5, (268-277).
- McKenna, John - Williams, Allan Thomas - Cooper, Andrew (2011), "Blue Flag or Red Herring: Do Beach Awards Encourage The Public to Visit Beaches?", *Tourism Management*, Cilt.32, Sayı.3, (576-588).
- Özkan, Özgür ve Ayıran, Nezih (2009), "Marinaların Kamusal Kullanıma Etkileri ve Öneriler", *İtü Dergisi/a: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt.8, Sayı.2, ISSN: 1303-7005, (110-120).
- Petroman, Ioan - Amzulescu, Oliver - Sarandan, Horea - Petroman, Cornelia - Coman, Ştefan - Orboi, Dora Manuela - Ivu, Marcela (2010), "Blue Flag: A Symbol of Environmental Protection", *Animal Science and Bio technologies*, Cilt.43, Sayı.2, (426-428).
- Phillips, Michael Robert ve House, Christopher (2009), "An Evaluation of Priorities For Beach Tourism: Case Studies From South Wales, UK", *Tourism Management*, Cilt.30, Sayı.2, (176-183).
- Radchenko, Victoria ve Aleyev, Modest (2011), "Blue Flag Program Implementation Prospective in Ukraine", *Journal of Coastal Research*, , Özel Sayı, No. 61, (52-59).
- Semeoshenkova, Vera ve Newton, Alice (2015), "Overview of Erosion and Beach Quality Issues in Three Southern European Countries: Portugal, Spain and Italy", *Ocean and Coastal Management*, Cilt.118, (12-21).
- Sipic, Toni (2010), "Eco-Labeling of Services: The Blue Flag.",
<http://www.cwu.edu/~sipict/EcoLabelingBF.pdf> (09.12.2015).
- Torrent, Ricard Rigall - Fluvia, Modest - Ballester, Ramon - Salo, Albert - Ariza, Eduard - Espinet, Josep Maria (2011), "The Effects of Beach Characteristics and Location with Respect to Hotel Prices", *Tourism Management*, Cilt.32, Sayı.5, (1150-1158).

- Tudor, David ve Williams, Allan Thomas (2006), “A Rationale for Beach Selection by The Public on The Coast of Wales, UK”, *Area*, Cilt.38, Sayı.2, (153-164).
- TÜRÇEV (2013), “Plajlar İçin Mavi Bayrak Kriterleri – Kılavuz Notlar 2013”,
http://www.mavibayrak.org.tr/userfiles/file/Plaj_Kriterleri_Kilavuz_Notlar_2013.pdf
(13.12.2015).
- TÜRÇEV (2014), “Marinalar İçin Mavi Bayrak Kriterleri – Kılavuz Notlar2014”,
[http://www.mavibayrak.org.tr/userfiles/file/Marina%20Kriterleri%20Kilavuz%20Notlar-2014\(1\).pdf](http://www.mavibayrak.org.tr/userfiles/file/Marina%20Kriterleri%20Kilavuz%20Notlar-2014(1).pdf) (13.12.2015).
- TÜRÇEV (2015), “*Mavi Bayrak: Genel Bilgiler*”.
- TÜRÇEV (2015), www.turcev.org.tr/icerikDetay.aspx?icerik_id=36 (08.12.2015).
- UNEP (United Nations Environment Programme) (1998), “*Ecolabels in the Tourism Industry*”, United Nations Publications, Fransa.
- Üçüncü, Oktay (2009), *Turizmde Çevre Etiketleri Olarak Mavi Bayrak*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- World Tourism Organization (2015), UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition.
<http://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899> (10.11.2015).
- World Travel and Tourism Council (WTTC), (2015), *The Economic Impact of Travel & Tourism 2015*.